

De gevleugelde schildpad vliegt gestaag verder

Susanna De Schepper

De Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV) is de bibliografie van het handgedrukte boek in Vlaanderen, de pendant van de Nederlandse STCN. Het ambitieuze project ging van start in 2000 en is sinds 2009 structureel ingebed in de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Momenteel bevat de databank zo'n 25.000 grondige en nauwkeurige titelbeschrijvingen. Daarvoor gingen meer dan 47.000 exemplaren letterlijk door de handen van de catalografen, want STCV-beschrijvingen worden alleen gemaakt op basis van 'het echte boek'. Zo maken we langzaam maar zeker een reconstructie van de boekproductie in Vlaanderen tot 1801.

links

Catalograaf in actie. Titelbeschrijvingen in de STCV worden alleen gemaakt op basis van een 'autopsie' van bewaarde exemplaren. Foto: Stefan Tavernier

De STCV registreert of er – zoals hier – een opdracht in het boek staat. KU Leuven Bibliotheken, Maurits Sabbebibliotheek. Foto: Stefan Tavernier.

Een belangrijke wetenschappelijke bron als STCV moet aangenaam bruikbaar zijn en bekendheid genieten bij onderzoekers en bibliothecarissen. Daarom hebben we de afgelopen jaren extra aandacht besteed aan het verbeteren van de databank, de nieuwe online catalogus en bijkomende hulpmiddelen en documentatie.

Langzaam haasten

Het STCV-project koos bij de start het drukkersmerk van de Leidse en Leuvense boekhandelaar Hendrick van Hastens (ca. 1565-1629) als logo. De vliegende schildpad draagt als motto 'cunctando propero', ofwel – in een woordspeling op Van Hastens naam – 'ik haast me langzaam'. De projectcatalografen van het eerste uur wisten dat er maar één manier was om de gigantische taak te volbrengen: gestaag doorwerken. Eerst met twee, later met maar één catalograaf. Omdat de STCV altijd op basis van bewaarde exemplaren werkt, verhuist de projectmedewerker op geregelde tijdstippen naar een andere locatie. Op die manier wordt de samenwerking tussen de STCV-catalograaf en de erfgoedbibliotheek in kwestie heel concreet.

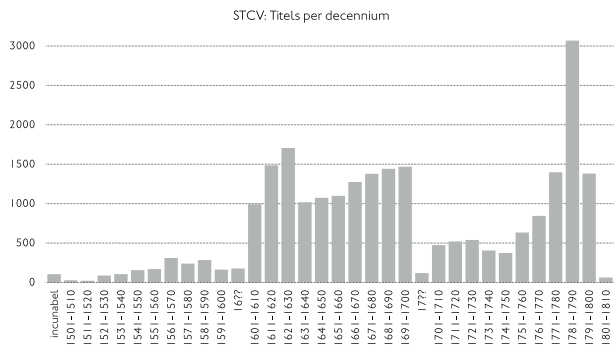
Tegenwoordig groeit de STCV vooral in samenwerkingsverband, waarbij catalografen van de deelnemende instellingen zelf de primaire invoer doen, ondersteund door de projectmedewerker bibliografische ontsluiting van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Die gezamenlijke aanpak werkt. Dagelijks worden beschrijvingen, exemplaren en verbeteringen toegevoegd. Het STCV-project bewijst dat samenwerking tussen bibliotheken tot heel waardevolle resultaten kan leiden.

Het gedetailleerde overzicht op onze website van alle verwerkte collecties en de locaties waar de STCV momenteel actief is, werken we maandelijks bij. Een aantal kleinere collecties is al in zijn geheel verwerkt, dat wil zeggen met alle Vlaamse drukken van vóór 1801. In grote collecties, waar het project in de loop der jaren vaak al een tweede keer is gepasseerd, gaat het meestal over de periode 1601-1701.

Momenteel zijn er systematisch en planmatig exemplaren verwerkt uit 22 erfgoedbibliotheeken in Vlaanderen. Die bevinden zich meestal in universiteitsbibliotheeken, openbare bibliotheken, (stads)archieven en museumbibliotheeken. Daarnaast zijn er in de catalogus exemplaren te vinden uit verschillende niet-Vlaamse en buitenlandse bibliotheekcollecties. Die zijn daar meestal aan toegevoegd door enthousiaste STCV-anciens, die ze tegenkwamen in het kader van eigen onderzoek. Een buitenlandse toevoeging op grotere schaal is de Folger Shakespeare Library (Washington, DC), waarvan in het kader van een samenwerkingsproject alle 731 Vlaamse drukken uit de zeventiende eeuw werden ingevoerd. We zouden in de toekomst graag ook andere belangrijke collecties Vlaamse drukken in het buitenland verwerken.

Inhoud

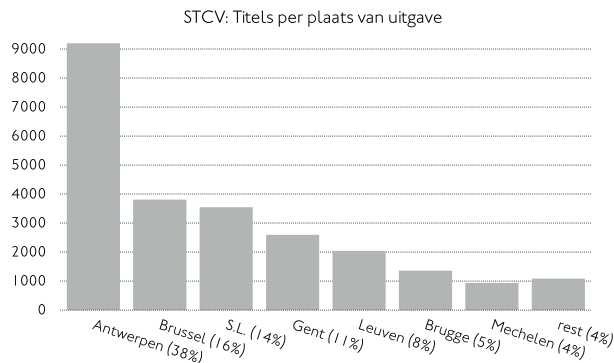
Wat zit er vandaag, heel concreet, in de catalogus? De focus van het project lag in de eerste tien jaar vooral op de zeventiende eeuw. De laatste jaren werden er echter ook enkele collecties in hun geheel verwerkt, waardoor vooral het aandeel van de achttiende eeuw sterk is toegenomen. Maar u vindt dus ook incunabelen (de vroegste

gedrukte boeken) en zestiende-eeuwse drukken in de databank.

De piek in de late achttiende eeuw komt door de stroom van pamfletten die verscheen in die woelige periode. Het verzet tegen de Oostenrijkse regering, de Brabantse Omwenteling, de Franse verovering, de Boerenkrijg en de daarmee gepaard gaande politieke discussies zorgden voor een ware hausse in het aantal publicaties.

Al die publicaties werden gedrukt op verschillende plaatsen in Vlaanderen. Uit de statistieken blijkt wat de Vlaamse drukkerscentra zijn, met Antwerpen als uitschieter. Op sommige werken vinden we geen plaats van uitgave (weergegeven met 's.l.' voor 'sine loco'), maar hebben we een sterk vermoeden dat ze waarschijnlijk in Vlaanderen gedrukt werden. Dan worden ze ook opgenomen, net als titels die naast een drukkersadres buiten Vlaanderen ook een Vlaamse boekverkoper vermelden.

En dan is er nog het fenomeen van de schijnadressen. Sommige boeken werden in het buitenland gedrukt, maar vermelden een 'Vlaams' adres. Of er is sprake van een totaal fictief adres in een werk dat waarschijnlijk in Vlaanderen gedrukt werd. Ook die titels komen in de databank.

Methode

In de STCV krijgt elke editie een eigen beschrijving. Onder een editie verstaan we elke oplage die van een nieuw zetsel is gedrukt. Als we meer exemplaren van dezelfde editie in handen krijgen, voegen we die allemaal aan dezelfde beschrijving toe. Bij het opmaken van een beschrijving en het controleren van een exemplaar worden de regels uit de gedetailleerde handleiding nauwgezet gevolgd. Het boek wordt integraal gecollationeerd en op zijn volledigheid gecontroleerd. We nemen foto's van de titelpagina en andere relevante pagina's. Elke

beschrijving in de databank (A-beschrijving) wordt, met het boek erbij, nagekeken door een ervaren catalograaf (B-controle) en nadien weer gecorrigeerd door de oorspronkelijke beschrijver (C-correctie). Deze ABC-methode garandeert de coherentie en kwaliteit van de data.

De gedetailleerde aanpak levert ook voor de behorende instellingen vaak nieuwe informatie op. Wat schijnbaar dubbele exemplaren waren, blijken andere (en soms nieuwe) edities te zijn. Schijnadressen en fictieve namen van drukkers worden opgemerkt. Onbeschreven convolutoonderdelen krijgen voor het eerst een plaats in de eigen bibliotheekcatalogus.

Workshop

Hoe kan elke beschrijving nagekeken worden als er maar één projectcatalograaf is? Door samenwerking met andere ervaren catalografen. Vele instellingen hebben echter geen expliciete ervaring met het beschrijven van oude drukken of die is beperkt tot één of enkele personeelsleden, part-time of projectmatig. Om tegemoet te komen aan dat gebrek aan expertise en kennisdeling in de sector enerzijds en aan de vereisten van het project anderzijds, begonnen we in 2010 met STCV-workshops.

De STCV neemt zoveel mogelijk afbeeldingen van drukkersmerken op. Afgebeeld is dat van de Antwerpse drukker Willem Lesteens (1619-1655). H.B. de Lanuza, *Homiliae quadagesimales*, Antwerpen, Lesteens, 1649. Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen. [F 222167].

De Vlaamse Erfgoedbibliotheek organiseert om de twee jaar een vierdaagse STCV-workshop, waarin de deelnemers worden ingewijd in de fineses van de analytische bibliografie.

onder
KU Leuven
Bibliotheken,
Maurits Sabbe-
bibliotheek. Foto:
Stefan Tavernier.

‘Een bibliografie is iets heel anders dan een catalogus. Zo werd het ons, tijdens de opleiding, bij herhaling voorgehouden. Dat is buiten STCV gerekend. STCV catalogeert bibliotheekbezit in Vlaanderen (en daarbuiten) en bouwt zo gestaag aan een bibliografie van het handgedrukte boek in Vlaanderen. Bibliografie en catalogus in eenzelfde beweging, dit is de kracht van STCV. Oude drukken verdienen dit krachtige bibliografische instrument. Onderzoekers hoef je hiervan nauwelijks nog te overtuigen, ze vinden zo hun weg. Maar achter het wat grijze imago van oude boeken schuilen ontelbare boeiende verhalen die beslist een groot publiek kunnen aanspreken: fabels, wonderlijke gebeurtenissen, echte en valse wetenschap, een stappenplan om heilig te worden, een reisverhaal in een fictief land. Verhalen, meningen en feiten die inspireren en zich vlot laten vertellen. STCV opent de poort naar dit onuitputtelijke reservoir van teksten. Loop eens langs, de poort staat open: deze uitnodiging verdient luid en wijd te worden verkondigd.’

Ludo Vandamme
(Openbare Bibliotheek Brugge),
voorzitter STCV-stuurgroep

‘De STCV onderscheidt zich van vele andere online bibliografieën door zijn dynamisme en het inspelen op nieuwe trends en de groeiende inzichten in het boekenvak. De databank bevat tienduizenden foto’s, naast titelpagina’s ook van colofons, auteursportretten, drukkersmerken en sleutelbladzijden. Uiteraard linkt het project ook door naar gedigitaliseerde exemplaren. Enkele jaren geleden creëerde het project ook een apart veld voor de berekening van het aantal drukvellen per exemplaar, een cruciaal element voor de studie van de boekhandel. Welke bibliografie volgt? Om de twee jaar leiden de projectmedewerkers samen met de oude garde nieuwsgierige catalografen en boekhistorici op in een vierdaagse workshop die stevast op bijval kan rekenen. De STCV heeft de studie van het oude boek in Vlaanderen stevig op de kaart gezet en de analytische bibliografie opnieuw onder de aandacht gebracht.’

Goran Proot
(Università di Udine)

We kozen voor een intensieve vierdaagse formule, waarbij de deelnemers volledig worden ondergedompeld in de wereld van de analytische bibliografie. Theorie (in de voormiddag) wordt afgewisseld met praktijk (in de namiddag), waarbij elke deelnemer een individueel, zorgvuldig geselecteerd pakket boeken op tafel krijgt om stap voor stap een beschrijving op te bouwen.

Soms leidt deelname aan zo’n workshop tot een latere projectsamenwerking. Dat versnelt en versoepelt het hele proces, aangezien de plaatselijke catalograaf al een groot deel van de nodige achtergrond en de beschrijvingsregels heeft meegekregen. In andere gevallen nemen de deelnemers hun verworven kennis mee en gebruiken ze die binnen hun eigen instelling. De STCV-beschrijvingsregels en de onderliggende methodiek zijn immers toepasbaar op alle oude drukken.

Geleidelijk aan bouwen we zo een informeel netwerk uit, waarbij collega’s elkaar weten te vinden bij vragen en problemen. Ook voor STCV-catalografen is dit erg nuttig: als er bij twijfel exemplaren in andere bibliotheken moeten worden nagekeken, kunnen ze hun vraag meteen heel gericht in ‘STCV-speak’ stellen.

Manual

Een goed regelwerk is niet alleen belangrijk voor de kwaliteit van een databank, maar levert ook een houvast aan catalografen bij vragen en moeilijke gevallen. Iedereen die bij STCV betrokken is (geweest), kent wel ons ‘groene boekje’, de tweede editie van de handleiding uit 2005. Naast een nieuwe jas voor de OPAC, kreeg ook

onze handleiding (nu: 'manual') recent een grondige *make-over*. Ze is daardoor nóg bruikbaar, niet alleen voor (project)catalografen, maar voor iedereen met een interesse in bibliografie en oude drukken die op zoek is naar informatie over transcriptie van titels, impressa, collatieformules, de vingerafdrukmethode, bibliografische formaten en nog veel meer.

Aangezien de redigeertaal van de STCV-databank Engels is, kozen we ervoor de nieuwe handleiding in het Engels op te stellen. De *STCV Manual* (manual.stcv.be) is opgebouwd in wiki-formaat. Ze volgt in grote lijnen de structuur van de vorige handleiding, maar laat toe om je op een meer intuïtieve manier een weg te banen door het uitgebreide regelwerk. We voegden interne links toe, afbeeldingen, een zoekmogelijkheid, handige 'reference lists' en de laatste nieuwe afspraken. Het blijft een 'work in progress' waarbij we geleidelijk nieuwe voorbeelden en afbeeldingen toevoegen.

Deze handleiding, die al achttien jaar lang verfijnd en aangevuld wordt, past in een beleid waar duurzaamheid en controleerbaarheid centraal staan. We documenteren de steeds groeiende kennis en kunde die voortvloeit uit het project en we stellen die ter beschikking aan medewerkers en gebruikers. Zo is de STCV meer dan een databank: de aanpak is een voorbeeld binnen de internationale culturele sector.

Verbindingen

Gedigitaliseerde oude drukken vind je tegenwoordig overal en nergens. Dankzij de STCV wordt het steeds eenvoudiger om van Vlaamse oude drukken een online kopie te raadplegen. We bouwen de retrobibliografie immers verder uit als centrale ingang op de gedigitaliseerde Vlaamse drukpersproductie van voor 1801. Om alle informatie over die drukken samen te brengen, nemen we sinds kort ook rechtstreekse links op naar records in andere bibliografische databanken.

Sinds 2012 voegen we aan titelbeschrijvingen in de STCV links toe naar digitale versies van fysieke exemplaren die we zelf beschreven hadden, zoals die van de Universiteitsbibliotheek Gent en de Universiteitsbibliotheek Antwerpen. De bibliotheken die meewerken aan de STCV digitaliseren zelf heel wat van hun boeken. We vragen ze daarom om 'nieuwe' online kopieën in te voeren in de STCV of die aan ons door te geven.

Eind 2015 hebben we de criteria voor het opnemen van digitale exemplaren versoepeld. Daarom vindt u sindsdien nog meer links naar online kopieën, bij onder meer de HathiTrust, de Bayerische Staatsbibliothek en Google Books. Omdat we gegarandeerde beschikbaarheid belangrijk vinden, nemen we alleen url's op naar stabiele digitale platforms. Als we het papieren origineel niet zelf in handen hebben gehad, nemen we van een online kopie wel de link op, maar registreren die niet als 'gezien exemplaar'. Want dat druist in tegen ons basisprincipe van 'autopsie'. We controleren zo grondig mogelijk of het gedigitaliseerde exemplaar tot de editie behoort die een record beschrijft. Maar strikt genomen blijft dat een (gefundeerd) vermoeden.

De STCV staat in een lange traditie van *short-title* catalogi. Hoewel deze standaardbibliografieën elk een afgebakend gebied hebben, is er toch regelmatig overlap. Denk maar aan een boek dat een Vlaamse vermelding

heeft in het impressum, maar eigenlijk in Nederland werd gedrukt. Zo'n werk is ook opgenomen in onze Nederlandse zustercatalogus, de STCN.

Vroeger gaven we zulke verwijzingen aan met een annotatie. Sinds enige tijd is het mogelijk rechtstreekse links naar records van andere databanken te leggen, zodat u meteen kunt doorklikken naar een relevante beschrijving in een andere catalogus. We hebben voor catalogi als STCN, USTC, ISTC, GW en VD17 alle bestaande verwijzingen retroactief omgezet naar links.

Op de homepage van de nieuwe onlinecatalogus vindt u onder de heading 'Op zoek naar gedigitaliseerde edities?' een rechtstreekse link naar een lijst van alle STCV-records die tenminste één digitaal exemplaar vermelden. Momenteel zijn dat er zo'n 3000 (12%). Kent u

KU Leuven
Bibliotheken,
Maurits Sabbe-
bibliotheek. Foto:
Stefan Tavernier.

'Het STCV-project heeft mijn carrière gevormd op veel manieren. De duizenden boeken die ik als STCV-catalogograaf onder ogen kreeg, inspireerden me tot een proefschrift over de Antwerpse drukkersfamilie Verdussen en een carrière als conservator. De STCV was een laatkomer in de wereld van de STC's en kon daarom leren van de ervaring van andere projecten. Het project was klein genoeg om flexibel te blijven en om te blijven innoveren. De STCV heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de boekgeschiedenis in Vlaanderen en maakt nieuwe vormen van onderzoek mogelijk. De bibliografen die er door de jaren heen aan meewerkten bleven actief in de boekenwereld in universiteiten, bibliotheken, tijdschriften en verenigingen.'

Stijn van Rossem
(John Carter Brown Library)

'Een digitale databank als de STCV biedt heel wat meer mogelijkheden voor onderzoek dan meestal wordt aangenomen. Naast het nut als repertorium voor Vlaamse oude drukken is ze ook een instrument dat kan worden gebruikt om hypothesen op te bouwen of te toetsen. Vage indrukken kunnen snel worden bevestigd, genuanceerd of zelfs tegengesproken. Door met de mogelijkheden van de elektronische omgeving aan de slag te gaan, kunnen gebruikers waar en wanneer ze maar willen antwoorden vinden op nieuwe onderzoeksvragen. En dat is maar goed ook, want ondanks meer dan honderd jaar boekhistorisch onderzoek zijn er nog tal van fundamentele vragen die moeten worden beantwoord.'

Steven Van Impe
(Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience)

aanvullende digitale kopieën of bibliografische referenties? Dan kunt u ons dat heel gemakkelijk laten weten via de feedbackknop op elke pagina van de online catalogus.

Zoeken en vinden

De informatie in de STCV is heel rijk, maar het nut ervan valt of staat bij de manier waarop je gegevens kunt vinden en weergeven. De afgelopen jaren hebben we daarom een hele rij verbeteringen aangebracht aan de online catalogus. Het is mogelijk snel te zoeken op z'n Googles via de homepage van stcv.be. Daarnaast is er een formulier voor geavanceerd zoeken, waarin zoektermen heel precies kunnen worden gespecificeerd met verschillende indexen, booleaanse operatoren en de nodige filters. Ten slotte kunt u de indexen ook opvragen als lijst. U geeft bijvoorbeeld voor de index 'Uitgever/Drukker' de term 'Verdussen Hieronymus' in en u krijgt ze van I tot en met VII op het scherm, met weduwen en al en inclusief het aantal gekoppelde edities. Klik op de [i] voor een naam en u ziet waar en wanneer uw Hieronymus actief was, inclusief uithangborden en beroepen. Want ook dat soort gegevens nemen we op in de STCV.

De beschrijvingen zijn voorzien van trefwoorden in vier categorieën. Die maken het mogelijk om werken te vinden op basis van inhoudelijke of vormelijke kenmerken. U kunt door de trefwoorden bladeren of erop zoeken. Bij alle trefwoorden geven we trouwens een woordje uitleg en een illustratie.

Onderwerpstrefwoorden duiden grote thematische domeinen aan, die hier en daar nog zijn onderverdeeld.

KU Leuven
Bibliotheken,
Maurits Sabbe-
bibliotheek. Foto:
Stefan Tavernier.

Bijvoorbeeld 'Exacte wetenschappen: Geneeskunde' of 'Religie: Bijbel en bijbelexegese'. De trefwoorden onder 'Publicatietypes' omvatten zaken als 'biografieën', 'emblematabundels', 'overheidspublicaties', 'toneelstukken' of 'woordenboeken'. Bij 'Parateksten' geven we aan of er een opdracht, een privilege (wereldlijke goedkeuring) of een approbatie (religieuze goedkeuring) aan het boek is toegevoegd.

'Typografie' dient om de vormgeving van het boek te beschrijven, zoals lettertypes, het soort titelpagina (gegraveerd of typografisch bijvoorbeeld), of er een drukkersmerk aanwezig is, of er in meerdere kleuren is gedrukt, of waar er illustraties zijn. Deze categorie leent zich heel goed tot specifieke zoekopdrachten en maakt statistisch onderzoek naar ontwikkelingen binnen de boekproductie mogelijk.

STCV, wat kun je ermee?

Hoewel volledigheid nog lang niet in zicht is, bevat de databank na achttien jaar beschrijvingsarbeid al zo'n 25.000 verschillende edities en meer dan 47.500 exemplaren. Door dat grote aantal kan de STCV dienen als instrument voor boekhistorisch onderzoek en diverse andere takken zoals economische en sociale geschiedenis, literatuuronderzoek, geschiedenis van taal en tekst, cultuurgeschiedenis, enzovoort.

De komende jaren gaan we extra inzetten op het ontsluiten van zoveel mogelijk Vlaamse incunabelen. Voor de zeventiende eeuw, jarenlang de hoofdfocus van STCV, is de databank nu al representatief en uitermate geschikt voor statistisch onderzoek. Bovendien is het beschrijvingsmodel van STCV nagenoeg hetzelfde als dat van zusterproject STCN en zijn de databanken complementair. De gegevens kunnen dus perfect gecombineerd worden.

De Vlaamse Erfgoedbibliotheek zet actief in op open data. Ons bestuur besloot in 2017 om onze databanken beschikbaar te maken als open data, zodat de gegevens volledig vrij herbruikbaar worden. We deelden onze drukkersgegevens al met de CERL Thesaurus, een overkoepelende databank van Europese boekhistorische gegevens. De titelbeschrijvingen zijn ook opgenomen in UniCat, de overkoepelende wetenschappelijke catalogus voor België en ViFa, de Virtuele Fachbibliotheek Benelux. We plannen verder een nieuw, online adresboek van de drukkers, uitgevers en boekverkopers in Vlaanderen op basis van deze *authority records*, zodat deze gegevens beter gestructureerd kunnen worden aangeboden.

Bovendien bieden we de hele STCV-databank aan als downloadbaar pakket zodat onderzoekers en veelgebruikers er hun eigen gang mee kunnen gaan. Nu is dat nog in een eigen XML formaat, maar binnenkort voegen we daar MARCXML, een internationale bibliotheekstandaard, aan toe. Zo wordt gegevensuitwisseling en hergebruik van deze hoogwaardige dataset nog gemakkelijker.